

Levenseinde: een verhaal met vele lagen

Ria Grommen in gesprek met Prof. Jessie Desutter

1 Samenvattend overzicht van het artikel *(met gebruik van AI)*

Dit artikel, gebaseerd op een gesprek met prof. Jessie Dezutter van KU Leuven, verkent het complexe thema van het levenseinde bij ouderen, met een focus op euthanasie en palliatieve sedatie. Het benadrukt dat het levenseinde meer omvat dan enkel het stervensproces en medische/juridische aspecten van euthanasie. Het gaat ook over de algehele levenskwaliteit, vreugdes, angsten, pijn, relaties en zingeving van ouderen.

Kernpunten:

**Taboe doorbreken:** Het levenseinde is vaak een taboe, terwijl het een wezenlijk onderdeel is van de beleving van ouderen.

**Verbreding van het debat:** Het debat over het levenseinde wordt te vaak gereduceerd tot euthanasie. Dit artikel pleit voor een bredere kijk op levenskwaliteit, zelfbeschikking en menswaardigheid.

Begripsomschrijvingen:

**Palliatieve sedatie:** Het in een diepe slaap brengen van een persoon om ondraaglijk lijden te verlichten, zonder het leven te verkorten.

**Euthanasie:** Een medische handeling waarbij een arts opzettelijk iemands leven beëindigt op diens verzoek, onder strikte voorwaarden (vrijwillig, overwogen, herhaald verzoek, uitzichtloze medische situatie).

**Euthanasie bij dementie:** Momenteel enkel mogelijk als de persoon bewust is van zijn ziekte en zelf nog beslissingen kan nemen. Dit leidt tot situaties waarin mensen onder tijdsdruk een euthanasieverzoek moeten indienen.

**Levensmoeheid:** Een relatief nieuw wetenschappelijk begrip dat duidt op "lijden aan het leven" in plaats van een gevoel van een “voltooid leven”. Dit lijden omvat vaak:

- Verlies van toekomstperspectief.
- Verlies van sociale verbinding.
- Verlies van het gevoel "ertoe te doen".
- Verlies van handelingsmogelijkheid.

**Het bedreigde zelf:** Deze verlieservaringen leiden ertoe dat ouderen zichzelf niet meer herkennen en de aansluiting met hun vroegere zelf verliezen, wat resulteert in een gevoel van leegte en zinverlies.

**Invloed van de sociale omgeving:** De maatschappelijke nadruk op "active aging" en het ideaalbeeld van de actieve, gezonde oudere kan leiden tot gevoelens van tekortschieten bij ouderen die hier niet aan kunnen voldoen. De veranderde kijk op lijden, dat vandaag de dag sneller als onaanvaardbaar wordt beschouwd, speelt ook een rol.

**Fake-autonomie:** Prof. Dezutter stelt dat de autonomie rond euthanasie een "schijnvrijheid" is, omdat er onvoldoende alternatieve zorgmogelijkheden zijn en de maatschappelijke druk om actief te zijn, de keuze kan beïnvloeden.

**Zelfbeschikking in verbinding:** De mens is een relationeel wezen en onderlinge afhankelijkheid en zorg zijn juist diepmenselijk.

**Conclusie:** Levensmoeheid is een complex fenomeen met vele lagen, beïnvloed door individuele omstandigheden, de directe omgeving en maatschappelijke waarden. Het is cruciaal om kwetsbare ouderen met respect te benaderen en zorgmogelijkheden te blijven uitbouwen.

Het artikel sluit af met een anekdote die de blijvende waarde van herkenning en verbinding benadrukt, zelfs wanneer de ander de herkenning niet meer kan opbrengen.

## **2 Methodische suggesties**

\* Het onderwerp “levenseinde” is uiteraard veel ruimer dan één aspect ervan dat de laatste tijd vrij vaak en probleemloos (zo lijkt het toch) door mensen rondom ons (en vaak tot onze verbazing!) kiezen voor euthanasie. Zeker als het om bekende mensen gaat en er uitvoerig in de media over bericht wordt als de normaalste zaak ter wereld, kan de indruk ontstaan dat alles wat met “ouder worden” alleen maar kommer en kwel is. Het besprek in de groep zal hopelijk over véél meer dan over euthanasie en/of palliatieve zorg gaan.

\* Er is de mogelijkheid om een ‘negatieve wilsverklaring’ op te maken voor jezelf waarbij therapeutische hardnekkigheid uitgesloten wordt. Zo kan je (liefst in samenspraak met je huisdokter) zelf bepalen wat je niet wenst in bepaalde uitzonderlijke situaties. Dat heeft feitelijk met euthanasie niets te maken. Het kan veel problemen voorkomen.

\* Met een steeds ouder wordende bevolking zal de medische vooruitgang die een reëel feit is en die nieuwe mogelijkheden schept voor ouderen met beperkingen, toch niet voorkomen dat er een groep oudere mensen aangewezen blijft op veel zorg en menselijke verbinding. De ‘georganiseerde zorg’ - al dan niet geholpen met robot - zal het niet

wanneer hun lied versterft.  
Je durft geen heuvel te beklimmen,  
de weg is vol gevaar.  
De amandelboom behoudt zijn wintertooi,  
de sprinkhaan slaapt zich voort,  
de kapperbes droogt uit.  
Een mens gaat naar zijn eeuwig huis,  
een klaagzang vult de straat.

Voordat het zilverkoord wordt weggenomen,  
de gouden lamp gebroken,  
de waterkruik in stukken valt,  
het scheprad bij de put wordt stukgebroken.  
Wanneer het stof terugkeert naar de aarde,  
weer wordt zoals het was,  
wanneer de adem van het leven weer naar God gaat,  
die het leven heeft gegeven.  
Lucht en leegte, zegt Prediker,  
alles is leegte.  
Tot zover de lezing uit het boek Prediker

### 3 Afsluitend gebed

Heer, als beperking zich laat voelen,  
leer ons dan bidden met overgave.  
Jij doorgrondt mij en Jij kent mij,  
Jij weet waar ik ga, waar ik sta.  
Jij weet wat ik denk en voel,  
Jij bent vertrouwd met mijn werken en rusten.  
Geen klacht komt over mijn lippen  
of Jij hebt die al begrepen.  
Achter mij ben Jij, voor mij, rondom mij.  
Jij omgeeft mij, hebt je hand op mij gelegd.  
Leer ons onszelf toe te vertrouwen aan Jezus  
die zei: "Mijn juk is zacht, mijn last is licht.  
Leer ons onszelf toe te vertrouwen  
aan zij die ons zorgend nabij zijn.  
Zegen allen die als beroep hebben  
In dienst te staan van ouderen  
en zij die als familie en als vrijwilliger  
hun tijd besteden aan bezoek,  
ontspanning, hulp en nabijheid van eenzamen.  
Heer, neem ons allen op in uw ontferming. Amen.

Aan- en opmerkingen aan [guido.debonnet@skynet.be](mailto:guido.debonnet@skynet.be)

allemaal aankunnen. Het zou wel eens in de toekomst een teken van echte menselijkheid kunnen zijn dat er zoveel gratuite warme aandacht wordt opgebracht voor behoeftige ouderen. Misschien kunnen sommige leden daar zelf over vertellen...

### 3 Johan Van der Vloet Tertio maart 2026: "De onmacht van de ander en jezelf dragen"

**Euthanasie wegens uitzichtloos psychisch lijden blijft een gevoelig onderwerp. Psychiater Ludi Van Bouwel spreekt er zich kritisch over uit. "Het antwoord op ondraaglijk lijden is niet het lijden ongedaan maken door mee te gaan in de keuze voor de radicale dood, maar wel een blijvende uitnodiging om dat lijden om te buigen tot een draaglijke ervaring."**

di 17 mrt. 2026

Iemand die de vraag stelt te mogen sterven, doet dat vanuit een diepe nood. Voor Ludi Van Bouwel is het de taak van de psychiater of psychotherapeut om te zoeken naar de betekenis van die noodkreet. "De kernvraag is dan: kan ik de patiënt helpen om dat rauwe, allesoverheersende lijden te transformeren tot een ervaring die – hoe zwaar ook – weer draagbaar wordt?" Voor haar staat in therapie de hoop op verandering altijd centraal, zelfs als de patiënt die hoop allang verloren is. "We gaan op zoek naar de innerlijke dynamiek van die persoon en naar de manier waarop die zich verhoudt tot anderen." Het vervolg van dit heel interessant, maar vrij moeilijk geschreven artikel vind je in **bijlage 3** bij dit nummer. Voor geïnteresseerden zeker de moeite waard om je erdoor te worstelen. *Onderstaande tekst onder nr. 4 is direct begrijpelijk*

### 4 Lucette Verboven in gesprek met Marie de Hennezel over euthanasie

(Braambosuitzending 15 maart 1995. . Tekst in *De Vloer* april 1998 nr. 4, 12 v. Lucette Verboven - Hoe staat u tegenover euthanasie die wijd en zijd geaccepteerd is?

Marie de Hennezel - Ik denk dat euthanasie een kans krijgt daar waar palliatieve zorg ontbreekt. Het is een oplossing, maar een oplossing die geboden wordt op plaatsen waar niet is gezocht naar een ander antwoord, namelijk die van pijnverlichting en begeleiding. Mensen die om euthanasie vragen, vragen meestal om verkorting van hun leven ofwel omdat ze bang zijn voor pijn....

Lucette Verboven - En voor een onwaardig bestaan?

Marie de Hennezel - Ook dat. Maar wat verstaat die persoon onder een waardig bestaan? Bedoelt hij de angst om niet langer de zaken onder controle te hebben, angst om afhankelijk te zijn van anderen, angst om z'n lichaam aan anderen toe te vertrouwen? Wordt dat bedoeld met 'geen waardig bestaan'? Het kan ook de angst zijn dat je de ander te veel tot last bent. Dat zijn dus drie redenen. Welnu, lichamelijke pijn kan verlicht worden. Op heel veel plaatsen gebeurt dat niet. Ik begrijp heel goed dat iemand die pijn lijdt, vraagt om er een eind aan te maken. Het gebeurt dat men niets doet om die te verlichten.

Bij de vraag wat een waardig bestaan is, gaat het om het zelfbeeld en dat moet je zien in

relatie tot de anderen. Aan de angst om geen waardig bestaan te leiden ligt de vraag aan de ander ten grondslag: ben ik nog een mens in jouw ogen? Ook al ben ik lichamelijk een wrak, ook al kan ik niet meer alleen naar het toilet gaan, ook al ben ik niet meer zo snel van begrip, ben ik nog een mens voor jou? Die vraag wordt aan de ander gesteld. Als wij die persoon maar duidelijk kunnen maken dat hij een mens voor ons blijft, ook als hij z'n lichamelijke of geestelijke vermogens kwijt is, kunnen wij het contact met hem in stand houden.

Ondanks z'n afhankelijkheid zorgt hij ervoor dat wij een menselijke ervaring doormaken die waardevol is. Het verzorgen van 'n vader of 'n moeder die afhankelijk wordt, is waardevol om te doen voor de kinderen of de naasten. Het geeft je ook de kans om iets terug te doen. Mensen zijn niet graag afhankelijk. Ze klampen zich vast aan hun zelfstandigheid. Ik begrijp dat. Zelfstandigheid telt in onze maatschappij: welke zin heeft het om bijvoorbeeld totaal verlamd te zijn? Neem Danielle, zij was totaal verlamd. Tot het eind leidde ze 'n waardig bestaan. Want het zit van binnen, het is een innerlijke kracht. Ze had een manier om zich door anderen te laten verzorgen en begeleiden, die je het idee gaf, hoe zal ik het zeggen, dat ze je iets schonk. Het was een manier om de anderen iets voor haar te laten doen wat zij jarenlang voor hen had gedaan. Zijzelf was een zeer actieve vrouw geweest. Het verzorgen van iemand is dus een ervaring die menswaardig en intiem is en waar je met plezier mee bezig bent als die persoon zich dankbaar laat dragen en verzorgen. Het is een geschenk dat de afhankelijke mens ons geeft. Omdat wij totaal afhankelijke mensen verzorgen, weten we dat een waardig bestaan niet eenvoudig gedefinieerd kan worden. Het is uiterst complex. Daarom kun je niet zomaar zeggen dat iemand, omdat hij lichamelijk of geestelijk verzwakt of afhankelijk is, niet meer waardig is.

|                                                                                                                          |                                                                                                                        |
|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| “Als het moment<br>van de dood heel nabij is<br>en er eigenlijk<br>alleen nog maar plaats is<br><i>Marie de Hennezel</i> | voor pijn en verdriet,<br>kan er toch sprake zijn<br>van tot dan toe ongeken-<br>de diepe intense zieler-<br>oerselen” |
|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|

Ten derde is er de angst om de ander tot last te zijn. Daar lijden mensen onder. Ik begrijp best dat je je leven wil verkorten als je denkt dat je je omgeving tot last bent. Als een ziekte eindeloos duurt en zich voortsleept, ben je je omgeving tot last. Daarop is een antwoord mogelijk: solidariteit. Onze wereld is zo egoïstisch en individualistisch. Lucette Verboven - De maatschappij is uiteen gevallen?  
Marie de Hennezel - De verzorging komt vaak neer op een of twee mensen. Dat is te zwaar. Als er een vorm van solidariteit zou komen die bestaat uit vriendschapskringen van mensen die de verzorgers aflossen, als vrienden en burens hun medewerking zouden geven, zou er een vriendschapskring ontstaan die de getroffen persoon het gevoel zou geven dat hij niemand tot last is. Danielle was bij haar verzorging ook door vrienden omringd. Die hadden dat geregeld. Ze had niet het gevoel dat ze iemand te veel tot last was. Misschien dat ze daarom nooit om euthanasie heeft gevraagd, terwijl haar leven ondraaglijk was in de ogen van onze maatschappij. Ze was totaal verlamd. Ik geloof dat er allerlei antwoorden zijn die niet voldoende onderzocht zijn daar waar euthanasie wordt verricht.

## **5 Gebedsmoment** (ook apart als bijlage 2 opgenomen)

## **1 Lied: Een toekomst vol van hoop** gezongen door Sela

CTRL+klikken op <https://www.youtube.com/watch?v=0czjb1Wze20&t=2s>

|                                                                                                                                 |                                                                                                                                 |
|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| in de nacht van strijd en zorgen<br>Kijken wij naar U omhoog<br>Biddend om een nieuwe morgen<br>Om een toekomst vol van hoop    | U geeft een toekomst vol van<br>hoop<br>Dat heeft U aan ons beloofd<br>Niemand anders U alleen<br>Leidt ons door dit leven heen |
| Ook al zijn er duizend vragen<br>Al begrijpen wij U niet<br>U blijft ons met liefde dragen<br>U die alles overziet              | U bent God de Allerhoogste<br>God van onbegrensde macht<br>Wij geloven en wij hopen<br>Op het einde van de nacht                |
| U geeft een toekomst vol van<br>hoop<br>Dat heeft U aan ons beloofd<br>Niemand anders U alleen<br>Leidt ons door dit leven heen | U geeft een toekomst vol van<br>hoop<br>Dat heeft U aan ons beloofd<br>Niemand anders U alleen<br>Leidt ons door dit leven heen |
| U heeft ons geluk voor ogen<br>Jezus heeft het ons gebracht<br>Mens als wij voor ons gebroken<br>In de allerzwartste nacht      | (3x)                                                                                                                            |

## **2 Lezing uit het boek Prediker (12,1-8)**

*Prediker geeft een beeldende beschrijving van de hoge ouderdom waarin heel wat levensmogelijkheden verdwenen of beperkt zijn.  
Probeer de beelden te lezen spreken. Best dus traag voorlezen.*

Mens, gedenk daarom je schepper in de dagen van je jeugd –  
voordat de slechte dagen komen  
en de jaren naderen waarvan je zegt:  
In deze jaren vind ik weinig vreugde meer.

Voordat de zon verduistert,  
de sterren en de maan niet langer stralen,  
de lucht ook na de regen grauw van wolken wordt.  
De dag waarop de wachter trillend voor het huis staat,  
de soldaten kromgebogen voortgaan,  
de maalsters langzaam verdwijnen,  
de vrouwen uit het venster staren en een schaduw lijken.  
Wanneer de deuren naar de straat worden gesloten,  
de molen geen geluid meer maakt,  
het fluiten van de vogels ijl van toon wordt,